

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра суспільних дисциплін

07-03-429М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до семінарських занять та самостійної роботи
з навчальної дисципліни

«Історія України другої половини XVI –XVIII ст.»
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського)
рівня за освітньо-професійною програмою «Історія»
спеціальності 014 «Середня освіта (Історія)»
денної і заочної форм навчання

Рекомендовано науково-
методичною
радою з якості ННІЕМ
Протокол № 8 від 29.01.2024 р.

Рівне – 2024

Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Історія України другої половини XVI–XVIII ст.» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Історія» спеціальності 014 «Середня освіта (Історія)» денної і заочної форм навчання. [Електронне видання] / Прищеп О. П. – Рівне : НУВГП, 2024. – 45 с.

Укладач: Прищеп О. П., д.і.н., професор кафедри суспільних дисциплін.

Відповідальний за випуск: Олексін Ю. П., д.п.н., професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін.

Керівник групи забезпечення спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)»
Прищеп О. П.

© О. П. Прищеп, 2024

© НУВГП, 2024

ЗМІСТ

1. Передмова.
2. Методичні поради для роботи над дисципліною.
3. Теми семінарських занять.
4. Плани семінарських занять.
5. Теми для самостійного вивчення.
6. Завдання до самостійної роботи.
7. Індивідуальні науково-дослідні завдання.
8. Питання до підсумкового контролю.
9. Рекомендована література.
10. Інформаційні ресурси.

1. Передмова

Навчальна дисципліна «Історія України другої половини XVI–XVIII ст.» є обов'язковим компонентом (ОК25) Освітньо-професійної програми 014.03 «Середня освіта (Історія)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, яка має на меті забезпечити підготовку майбутніх вчителів історії базової та профільної середньої школи на основі новітніх досягнень історичної та педагогічної наук. Окрім лекційних занять значна кількість годин (22 год.) відводиться семінарським заняттям як одній із базових форм навчально-виховного процесу, які вимагають вироблення навичок самостійної роботи для ефективного засвоєння курсу.

Семінарська форма занять передбачає закріплення у здобувачів вищої освіти знань про основні закономірності історичного розвитку українських земель в хронологічних межах другої половини XVI–XVIII ст.; набуття навичок встановлення причинно-наслідкових зв'язків між історичними подіями, критичного осмислення й обґрунтування подій та діяльності видатних історичних осіб; формулювання власної обґрунтованої думки щодо історичних подій та явищ тощо.

2. Методичні поради для роботи над навчальною дисципліною

Запропонована здобувачам вищої освіти 2 курсу предметної спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) навчальна дисципліна охоплює найважливіші проблеми історії України другої половини XVI–XVIII ст., які в сучасній вітчизняній історіографії прийнято трактувати як ранній модерний час (ранній період нової доби).

Вузлові проблеми цього періоду української історії розглядаються з урахуванням досягнень сучасної вітчизняної та зарубіжної історіографії. До кожної з тем вказані питання, а також рекомендована література, яку здобувачам вищої освіти слід опрацювати.

При підготовці до семінарських занять і в ході їх проведення здобувачам слід осмислити основні положення сформульованих питань з позицій сучасних концепцій історії України. Їх глибоке засвоєння, ознайомлення з історичними джерелами та науковою літературою сприятиме критичному аналізу історичних подій та явищ і ґрунтовному висвітленню минулого української людності та її сусідів в хронологічних рамках другої половини XVI – XVIII ст.

Вивчення цього періоду історії України допоможе студентам на конкретному історичному матеріалі виробити правильне розуміння закономірностей історичного розвитку, сприятиме утвердженню почуттів глибокої поваги до своєї держави.

Яким чином слід організувати підготовку до семінарських занять?

Насамперед необхідно уважно ознайомитися з планом семінарських занять і зорієнтуватись, які поставлені завдання. Після цього слід приступити до опрацювання підручників і посібників, записів конспекту лекцій по конкретній тематиці (останнє полегшує з'ясування суті проблем, а також сприйняття першоджерел), а потім – документів, монографічної та іншої літератури.

Для глибокого розуміння матеріалу необхідно постійно вести термінологічну роботу. З цією метою здобувач мусить зрозуміти зміст певних термінів, явищ, подій, процесів. Щоб досягти цього, потрібно звертатись до довідників, словників, енциклопедій. Значна їх частина розміщена на сайтах в Інтернеті. Необхідну літературу для

користування можна взяти у бібліотеках, або ж придбати у книгарнях.

Розпочинаючи вивчення тієї чи іншої праці, здобувачеві слід ознайомитись з історичними обставинами її написання. В цьому може допомогти навчальна література (посібники, підручники) та довідково-науковий апарат, посилення на який є практично у кожній монографії. Доречно також ознайомитись з примітками автора твору, що доповнюють і роз'яснюють окремі положення основного тексту. Корисно розглянути план (зміст) праці, що дає можливість уявити порядок, в якому слід вивчати тему. Необхідно також уважно ознайомитись з передмовою і висновками до праці, оскільки тут часто даються найважливіші положення всього твору, а іноді автор висловлює важливі зауваження, пояснення, доповнення, які полегшують вивчення тексту, спрямовують увагу на окремі сторони дослідження.

Рекомендовану працю (чи її розділи) слід читати повністю. Читання уривків не забезпечує повноцінного засвоєння основних тез конкретного твору. Здобувач вищої освіти повинен уміти застосовувати їх на практиці для аналізу суспільних явищ, подій, процесів. Якщо в ході читання виявляється, що окремі положення засвоєні недостатньо, варто повернутися до прочитаного ще раз. Важливо визначити та глибоко засвоїти основну думку твору, розібратися у висновках, які робить автор. Якщо виникають труднощі в осмисленні праці, необхідно звертатись до викладача за консультацією.

Важливим етапом підготовки до практичних занять є **конспектування першоджерел**. Ця частина роботи починається зі складання плану праці (чи розділу), яку проробляють. Конспект будується відповідно до цього плану. Розпочинаючи конспектування, слід записати прізвище автора твору, повну назву праці, указати рік і

місце її написання чи видання, виділивши це як заголовок до конспекту праці (написавши його більшими літерами чи іншим кольором).

Конспект слід записувати охайно, оформити його заголовок, його поле використовувати для запису основної думки конкретного уривку твору. Доцільно виділяти в ньому найбільш важливі місця і положення різними способами залежно від їх значення.

Завершальним етапом підготовки до семінарських занять є складання тексту виступу у формі доповіді, реферату, поширеного плану чи тез.

Виступ на семінарі повинен бути розрахований до 8 хвилин з одного питання, а доповнення – 3-4 хвилини. Якщо здобувач бере слово не першим, то слід дати оцінку попереднім виступам. Рекомендується не читати записи, а користуватися ними лише при цитуванні або наведенні цифрових даних.

Високий рівень підготовки здобувача вищої освіти до семінарських занять вважається такий, коли він готується до кожного заняття, бере активну участь у їхньому проведенні у різних формах (підготовка доповіді чи реферату, особистий виступ чи доповнення).

Відповіді оцінюватиметься найвищими балами, якщо він продемонструє вміння:

- всебічно розкрити суть питання;
- пов'язати його із сучасністю (бажано – із регіональною проблематикою);
- об'єктивно аналізувати виступи своїх однокурсників;
- робити після кожного виступу короткі висновки й узагальнення.

Раціонально організована робота здобувачів по підготовці до практичних занять сприятиме міцному, систематичному, свідомому засвоєнню ними матеріалу з історії України ранньої модерної доби.

3. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Денна форма	Заочна форма
1.	Входження українських земель до складу Речі Посполитої (друга половина XVI ст.).	2 год.	2
2.	Піднесення українського козацтва (кінець XVI – перша половина XVII ст.).	2 год.	-
3.	Українська національна революція середини XVII ст. під проводом Б. Хмельницького (1648–1657 рр.).	2 год.	2
4.	Устрій Козацької держави: організація території і модель влади.	2 год.	-
5.	Українські землі доби Руїни (1658–1687 рр.).	2 год.	-
6.	Україна за гетьманування І. Мазепи (1687–1709 рр.).	2 год.	2
7.	Автономія українських земель у складі Російської імперії: Слобідська Україна, Гетьманщина, Запорозжя (XVIII ст.).	2 год.	2
8.	Правобережна Україна та західноукраїнські землі під владою Речі Посполитої (XVIII	2 год.	-

	ст.).		
9.	Кримське ханство та населення Криму (друга половина XVI–XVIII ст.)	2 год.	-
10.	Приєднання до Російської імперії Правобережної України та імперська колонізація півдня України (кінець XVIII ст.).	2 год.	-
11.	Культурне життя на українських землях (друга половина XVII – XVIII ст.).	2 год.	2 год.
	Разом	22 год.	10 год.

4. Плани семінарських занять

Семінарське заняття № 1

Тема: Вхідження українських земель до складу Речі Посполитої (друга половина XVI ст.).

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: бесіда; робота з науковою літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Шлях до зближення Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського з Королівством Польським.
 - 1.1. Соціальні структури на українських теренах.
 - 1.2. Правова система Великого князівства Литовського: Литовські статuti (1529 р., 1566 р., 1588 р.).
2. Реформи 1560-х років:
 - 2.1. Адміністративна реформа 1564–1566 рр.: утворення на українських землях Київського, Брацлавського, Волинського воєводств.
 - 2.2. Аграрна реформа 1557 р. (Устава на волóки). Феодальний масток.
 - 2.3. Міське життя: Етнічна строкатість. Магдебурзьке право. Цехова організація ремісництва.
3. Реалізація унійної ідеї на Люблінському сеймі 1569 р.: утворення федеративної держави двох народів – Речі Посполитої.
4. Релігійне життя на українських землях:
 - 4.1. Берестейський церковний собор 1596 року і створення Уніатської (греко-католицької) церкви.
 - 4.2. Легалізація православної метрополії (1620–1632 рр.).

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література

1. Бойко О. Д. Історія України : посібник. 9-те видання. Київ : Академія, 2023. 560 с.
2. Історія церкви та релігійної думки в Україні: у 3-х кн. : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Кн. 3: *Кінець XVI–середина XIX ст.* / О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. Київ : Либідь, 1994. 334 с.

3. Магочій П.-Р. Україна. Історія її земель і народів. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2012. 794 с.
4. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : КСД, 2016. 496 с.
5. Русина О. В. Україна під татарами і Литвою. Київ : Альтернативи, 1999. 319 с. (Т. 3. Серія «Україна крізь віки»).
6. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща. Україна. Литва. Білорусь. 1569–1999 / пер. з англ. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 464 с.
7. Михальчук П. Термінологічний і хронологічний довідник з історії України. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 192 с.
8. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-ге вид. Київ : Критика, 2005. 584 с. (Розділ 5, 6).

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи відповідно до плану семінарського заняття. Розпочати ведення термінологічного словника з історії України раннього модерного часу.

Семінарське заняття № 2

Тема: Піднесення українського козацтва (кінець XVI – перша половина XVII ст.).

Вид заняття: семінар-практикум.

Методи: практичний; робота з навчально-методичною літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

Піднесення козацтва (кінець XVI–перша половина XVII ст.)

1. Шляхи розвитку запорозького козацтва.
2. Запорозькі Січі – укріплені осередки нереєстрового Війська Запорозького Низового другої половини XVI–кінця XVIII ст. за порогами Дніпра.
3. П. Конашевич-Сагайдачний – організатор українського козацтва (1616–1622).
4. Козацько-селянські повстання кінця XVI ст. – початку XVII ст. напередодні Хмельниччини:

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі колоквиуму; виконання практичних завдань.

Рекомендована література

1. Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. Київ : Либідь, 1993. 88 с.
2. Історія України в особах: Козаччина (авт. колектив: В. Горобець, О. Гуржій, В. Матях та ін.). Київ : Україна, 2000. 302 с.
3. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 1. 800 с.
4. Козацькі Січі (Нариси з історії українського козацтва XVI–XIX ст.). Київ-Запоріжжя, 1998. 252 с.

5. Тоїчкін Д. Козацька шабля XVII–XVIII ст.: історико-зброєзнавче дослідження / Інститут історії України НАН України. Київ : ВД «Стилос», 2007. 368 с.
6. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: У 3 т. К., 1993. Т. 3. 556 с.
7. Крип'якевич І. Історія України. Львів : Світ, 1990. 520 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття. Продовжити вести термінологічний словник з історії України ранньої модерної доби.

Семінарське заняття № 3

Тема: Українська національна революція середини XVII ст. під проводом Б. Хмельницького (1648–1657).

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Періодизація подій української історії 1648–1675 рр. та термінологія.
2. Початок і розгортання Національно-визвольної війни у 1648–1649 рр.
 - 2.1. Постать Б. Хмельницького та його місце в українській історії.
 - 2.2. Перебіг подій 1648–1649 рр.

3. Події Національно-визвольної війни 1650–1657 рр.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література

1. Атлас української державності. Львів : НВФ «Карти і атласи», 2013. 128 с.
2. Бойко О.Д. Історія України : посібник. 9-те видання. Київ : Академія, 2023. 560 с.
3. Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII–XVIII ст. Київ : Темпора, 2014. 504 с.
4. Горобець В. Світанок Української держави. Люди, соціум, влада, порядки, традиції. Харків, 2017. 448 с.
5. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 304 с. (т. 8 серії «Україна крізь віки»).
6. Історія Української держави: Гетьманат ранньомодерної доби. Київ : Арії, 2018. 720 с.
7. Історія України в особах: Козаччина (авт. колектив: В. Горобець, О. Гуржій, В. Матях та ін.). Київ : Україна, 2000. 302 с.
8. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.
9. Україна: антологія пам'яток державотворення, X–XX ст.: у 10-ти т. / редкол. І. Дзюба та ін. Київ : Видавництво «Основи», 2008. Т. 3: Битва за Козацьку державу. 496 с.
10. Чухліб Т. В. Переяслав 1654 року та проблема міжнародного утвердження Українського Гетьманату. Київ, 2003.

11. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ : Критика, 2005. Розділи 5, 6.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття. Продовжити ведення термінологічного словника.

Семінарське заняття № 4

Тема: Устрій Козацької держави: організація території і модель влади.

Вид заняття: семінар-практикум.

Методи: практичний; робота з навчально-методичною літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Еволюція поглядів Б. Хмельницького: від автономії до створення суверенної держави.
2. Українські землі в сфері впливу Б. Хмельницького та адміністративно-територіальний устрій.
3. Основні ознаки Української козацької держави та форма правління.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі фронтального опитування; виконання практичних завдань.

Рекомендована література

1. Горобець В. Світанок Української держави. Люди, соціум, влада, порядки, традиції. Харків, 2017. 448 с.
2. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 304 с. (т. 8 серії «Україна крізь віки»).
3. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). Львів : Світ, 1992. 712 с.
4. Магочій П.-Р. Україна. Історія її земель та народів. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2012.
5. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.
6. Панащенко В. В. Полкове управління в Україні (середина XVII–XVIII ст.). Київ, 1997. 74 с.
7. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ : Критика, 2005. Розділи 5, 6.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи відповідно до плану семінарського заняття. Продовжити ведення термінологічного словника.

Семінарське заняття № 5

Тема: Українські землі доби Руїни (1658–1687 рр.).

Вид заняття: семінар-дискусія.

Методи: аналіз історій і ситуацій; дебати; мозковий штурм.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Гетьманування Івана Виговського (1657–1659 рр.)
2. Гетьманування Юрія Хмельницького (1659–1663 рр.).
3. Громадянська війна і поділ Козацької України на два гетьманства.
 - 3.1. Павло Тетеря (1663–1665) – гетьман Правобережної України.
 - 3.2. Іван Брюховецький (1663–1668) – гетьман Лівобережної України.
4. Гетьманування Петра Дорошенка (1665–1676).
5. Українські землі за часів гетьманування на Лівобережній Україні Дем'яна Многогрішного (1668–1672) та Івана Самойловича (1672–1687).

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі колоквіуму.

Рекомендована література

1. Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII–XVIII ст. Київ : Темпора, 2014. 504 с.
2. Гуржій О.І., Т. В. Чухліб. Сто великих постатей і подій козацької України. Київ : Арій, 2008. 464 с.
3. Гуржій І. Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право. Київ, 1996. 234 с.
4. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна / Україна крізь віки: в 15 т. Київ : Альтернативи, 1999. Т. 8. 303 с.

5. Дорошенко Д. І. Нарис історії України в 2-х томах. Т. II. (від половини XVII століття). Київ : Глобус, 1992. 349 с.
6. Полонська-Василенко Н. Історія України.: У 2-х томах. Т. II. Від середини XVII століття до 1923 року. Київ : Либідь, 1992. 608 с.
7. Чухліб Т. Гетьмани України-Русі. Донецьк, 2012. 304 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 6

Тема: Україна за гетьманування І. Мазепи (1687–1709).

Вид заняття: семінар-дискусія.

Методи: дебати з «мозковою атакою», самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Шлях І. Мазепи до гетьманської булави.
2. Коломацькі статті 1687 р. – правова основа українсько-московських відносин.
3. Соціально-економічні характеристики мазепинської доби.
4. І. Мазепа під час Великої Північної війни та його роль у тимчасовому возз'єднанні Правобережної і Лівобережної України (1704–1709).

5. Розрив стосунків І. Мазепи з московським царем Петром І.
6. Перша українська політична еміграція і Конституція Пилипа Орлика (1710 р.)

Узагальнення вивченого: діагностика знань у тестовій формі.

Рекомендована література

1. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа: Життя й пориви великого гетьмана. Київ : Свенас, 1991. 133 с.
2. Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII–XVIII ст. Київ : Темпора, 2014. 504 с.
3. Гуржій І. Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право. Київ, 1996.
4. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна / Україна крізь віки: в 15 т. Київ : Альтернативи, 1999. Т. 8. (Серія «Україна крізь віки»).
5. Дорошенко Д. І. Нарис історії України в 2-х томах. Т. II. (від половини XVII століття). Київ : Глобус, 1992. 349 с.
6. Ковалевська О. О. Іван Мазепа у запитаннях та відповідях. Київ : Темпора, 2008. 200 с.
7. Таїрова-Яковлева Т. Іван Мазепа і Російська імперія. Історія «зради» / пер. з російської Ю. Мицика. Київ : Кліо, 2013. 401 с.
8. Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. Київ : Арістей, 2005. 640 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи.

Семінарське заняття № 7

Тема: Автономія українських земель у складі Російської імперії: Слобідська Україна, Гетьманщина, Запорожжя (XVIII ст.).

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; робота з науковою літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Заселення Слобідської України у XVI – на початку XVII ст.

1.1. Заснування слобідських полків та адміністративно-територіальний устрій.

1.2. Соціальна структура населення та розвиток господарського життя на Слобожанщині.

2. Запорожжя як автономний регіон України.

3. Форми самоврядування Гетьманщини та остаточна втрата автономних прав.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література

1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків : Основа, 1990. 250 с.

2. Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII–XVIII ст. Київ : Темпора, 2014. 504 с.

3. Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини 1760–1830. Київ : Основи, 1996. 202 с.
4. Магочій П.-Р. Україна. Історія її земель і народів. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2012.
5. Маслійчук В.Л. Слобідська Україна. Київ, 2008. 72 с.
6. Склокін В. Російська імперія і Слобідська Україна у другій половині XVIII ст.: просвічений абсолютизм, імперська інтеграція, локальне суспільство. Львів : Вид-во УКУ, 2019. 268 с.
7. Чорний Д.М. Історія Слобідської України: підручник /Харків. нац. ун-тет ім. В.Н. Каразіна. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016. 263 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 8

Тема: Правобережна Україна та західноукраїнські землі під владою Речі Посполитої (XVIII ст.).

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; робота з навчально-методичною літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Повернення польського правління на Правобережжя.
2. Прояви соціального протесту на Правобережній Україні: гайдамацький рух:
 - 2.1. Національно-визвольне повстання під проводом С. Палія (1702–1704).
 - 2.2. Повстання «Коліїщина» 1768 р.
3. Західноукраїнські землі під владою Речі Посполитої (XVIII ст.).

Узагальнення вивченого: діагностика знань у тестовій формі.

Рекомендована література

1. Буковина: історичний нарис. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.
2. Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII–XVIII ст. Київ : Темпора, 2014. 504 с.
3. Горобець В., Струкевич О. Українсько-російські політичні відносини другої половини XVII–XVIII ст.: тенденції, характер, етапи. *Український історичний журнал*. 1997. № 1. С. 22–43.
4. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів / упоряд. І. Л. Бутич, М. І. Бутич, О. А. Купчинський та ін. Київ : Наук. Думка, 1970. 601 с.
5. Дашкевич Я. Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітети «... Учи наложними устами казати правду». *Історична есеїстика* (1989–2008). Київ : Темпора, 2011.
6. Закарпаття в етнополітичному вимірі: кол. монограф. / кер. авт. кол. М. Панчук та ін. Київ : ППЕНД, 2008. 221 с.

7. Цьольнер Е. Історія Австрії /пер. з нім. Р. Дубасевич та ін.; наук. Ред. В. Расевич. Львів : Літопис, 2001. 456 с.
8. Михайловський В. М. Руське воєводство. *Енциклопедія історії України* : в 10 т. / В. А. Смолій (голова) та ін.; Ін-тут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 396.
9. Однороженко О. Українська (руська) еліта доби Середньовіччя і раннього модерну: структура та влада. Київ : Темпора, 2011.
10. Опанович О. Міста України в другій половині XVII ст. / Історик Олена Компан. Матеріали до біографії ; упор. Я. Компан. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2007. С. 21–356.
11. Смолій В., Степанков В. Правобережна Україна у другій половині XVII–XVIII століть: проблеми державотворення. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1993. 71 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття. Продовжити ведення термінологічного словника з навчальної дисципліни.

Семінарське заняття № 9

Тема: Кримське ханство та населення Криму (друга половина XVI–XVIII ст.)

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: бесіда; робота з науковою літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Політичний розвиток Кримського ханства (друга половина XVI–XVIII ст.).
2. Соціально-економічне життя Кримського ханства.
3. Населення Криму: кримські татари, караїми, греки, вірмени.
4. Включення Криму до складу Російської імперії (1783 р.).

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література

1. Бойко О. Д. Історія України: посібник. 9-те видання. Київ : Академія, 2023. 560 с.
2. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2022. 416 с.
3. Крим від античності до сьогодення: Історичні студії /відп. ред. Смолій В.; НАН України. Ін-тут історії України. Київ : Ін-тут історії України, 2014. 707 с.
4. Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях / відп. ред. В. А. Смолій; упорядн. Г. В. Боряк. НАН України. Ін-тут історії України. Київ : Ін-тут історії України, 2014. 456 с.
5. Кримський А. Історія Туреччини. 2-ге вид., випр. Київ-Львів : Олір, 1996. 288 с.
6. Магочій П.-Р. Україна. Історія її земель і народів. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2012. 794 с.

7. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : КСД, 2016. 496 с.
8. Магочій П.-Р. Крим наша благословенна земля. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2014. 160 с.
9. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи (Аналітична доповідь). Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. 616 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 10

Тема: Приєднання до Російської імперії Правобережної України та імперська колонізація півдня України (кінець XVIII ст.).

Вид заняття: семінар-практикум.

Методи: практичний; робота з навчально-методичною літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Приєднання до Російської імперії Правобережної України (територій колишніх Волинського, Київського,

Подільського воєводства) після другого (1793 р.) і третього (1795 р.) поділів Речі Посполитої.

2. Політика Катерини II: курс на державну консолідацію приєднаних земель: утворення Волинської, Київської, Подільської губерній.

3. Імперська колонізація півдня України:

3.1. Заохочення російською владою імміграції з-за кордону.

3.2. Запорозькі земля як частина нової імперської провінції: Новосербія, Слов'яносербія, Новоросія.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі фронтального опитування.

Рекомендована література

1. Бойко А. Південна Україна останньої чверті XVIII ст. : Аналіз джерел. Київ, 2000. 289 с.

2. Бойко О.Д. Історія України: посібник. 9-те видання. Київ : Академія, 2023. 560 с.

3. Джерела з історії Південної України. Запоріжжя, 2009.Т.10.: Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX ст. / уряд. А. Бойко. 253 с.

4. Магочій П.-Р. Україна. Історія її земель і народів. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2012. 794 с.

5. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія. Виникнення. Історія. Розпад /пер. з нім. Х. Назаркевич. Львів : Вид-во УКУ, 2005. 301 с.

6. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : КСД, 2016. 496 с.

7. Шандра В. С. «Губернии на особых правах і привилегиях состоящие...» як політичний проект. Регіональна історія України.: зб. наук. статей. 2009. Вип. 3. С. 191–204.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи. Продовжити ведення термінологічного словника.

Семинарське заняття № 11

Тема: Культурне життя на українських землях (друга половина XVII–XVIII ст.).

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; робота з навчально-методичною літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Інтеграція української православної церкви під юрисдикцією патріарха Російської православної церкви.
2. Розвиток освіти та її регіональні особливості.
3. Українське просвітництво крізь призму діяльності Києво-Могилянської академії та творчих здобутків її випускників.
3. Архітектура і живопис. Музичне мистецтво.
4. Література й історіописання.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література

1. Бойко О. Д. Історія України: посібник. Вид. 9-е, переробл, доповн. Київ : Академія, 2023. 640 с.
2. Магочій П.-Р. Україна. Історія її земель і народів. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2012. 794 с.
3. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : КСД, 2016. 496 с.
4. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-ге вид. Київ : Критика, 2005. 584 с.
5. Історія церкви та релігійної думки в Україні: у 3-х кн.: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Кн. 3: Кінець XVI–середина XIX ст. / О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. Київ : Либідь, 1994. 334 с.

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття. Продовжити ведення термінологічного словника.

5. Теми для самостійного вивчення

Як вже наголошувалося, самостійна робота студента є основним видом засвоєння навчального матеріалу з курсу «Історія України середини XVI–XVIII ст.» у поза аудиторний час.

Метою самостійної роботи є вироблення студентами навичок і вмінь працювати з літературою, віднаходити головні, стрижневі аспекти проблем, що потребують твердого засвоєння, здатності визначити свою позицію щодо дискусійних ідей чи концепцій і аргументовано її обґрунтувати.

Предметом самостійної роботи студентів є вивчення ними окремих тем указаної навчальної дисципліни, написання рефератів, підготовка реферативних матеріалів по важливих проблемах історії України раннього модерного часу, написання історичних есе тощо. Також самостійна робота студентів включає опрацювання письмових джерел, наукових праць з окремих проблем вітчизняної історії, роботу з історичними мапами та контурними картами.

Самостійна робота організовується у такій бажаній послідовності:

- попереднє вивчення навчальної програми з дисципліни;
- ознайомлення з літературою по темі майбутньої лекції;
- слухання лекції, складання лекційного конспекту з подальшим його доопрацюванням;
- вивчення і аналіз рекомендованої літератури і виконання контрольних завдань;
- з'ясування питань, які виникли в процесі вивчення матеріалу, під час консультації у викладача.

Важливою формою самостійної роботи є підготовка **реферату** – кроткого викладення основних положень тієї чи іншої наукової праці чи проблеми переважно у письмовому вигляді. По суті це має бути самостійне дослідження запропонованої літератури. Текст реферату слід готувати за заздалегідь продуманим планом, у якому варто виділяти вступну та основну частину (із розбивкою на розділи) і висновки (тут має бути викладена власна оцінка проаналізованої літератури).

Обсяг тексту реферату – до 15 сторінок, видрукованих на окремих аркушах паперу А-4 з відповідною нумерацією сторінок. На початку роботи міститься план, наприкінці – список використаної літератури.

Раціонально організована самостійна робота студентів сприятиме міцному, систематичному, свідомому засвоєнню ними матеріалу навчальної дисципліни «Історія України другої половини XVI–XVIII ст.».

Основні теми навчальної дисципліни, що потребують самостійного опрацювання:

1. Феномен міської культури поліетнічного типу на українських землях за литовсько-польської доби.
2. Політичний регіоналізм місцевої знаті на Волині (кінець XV – XVI ст.)
3. Реформація і контрреформація на українських землях (друга половина XVI–XVII ст.).
4. Козаки та православ'я.
5. Острозька Академія і Києво-Могилянський колегіум та їхня роль в культурному житті українських земель.
6. Пересопницьке Євангеліє – визначна рукописна пам'ятка староукраїнської літературної мови.
7. Київський воєвода Адам Кисіль (1600–1653): історичний портрет
8. Мазепинське бароко як втілення розквіту культури й мистецтва в Гетьманщині.
9. Взаємини українського і єврейського населення на Правобережній Україні (XVIII ст.).

6. Завдання для самостійної роботи.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин денної/заочної форми навчання
1	Скласти хронологічну таблицю найбільш важливих історичних подій другої половини XVI ст. – першої третини XVII ст.	7/9
2	Підготувати реферативне повідомлення про одне із козацько-селянських повстань кінця XVI ст.	6/9
3	Скласти таблицю Запорозьких Січей у хронологічній послідовності їх функціонування; нанести місця їх розташування на контурну карту; вказати їх головних організаторів і політичних діячів.	7/9
4	Зробити опорний конспект основних подій Української національної революції середини XVII ст. для закріплення знань про причини, перебіг та наслідки найважливіших її військових кампаній	7/9
5	Опрацювати додаткову літературу про Івана Мазепу для участі у диспуті	7/9
6	Складання тексту виступу «Козацькі літописи як джерело з історії України ранньої модерної доби»	7/9
7	Законспектувати історичні терміни та основні поняття історичної науки по	6/9

	проблемі «Устрій Козацької держави» та підготуватися до їх пояснень	
8	Законспектувати з «Історії русів» та козацьких літописів сюжети про Івана Виговського і підписання Гадяцької угоди 1658 р. та порівняти їх характеристики під час семінарського заняття.	6/9
9	Пошук у краєзнавчому відділі Рівненської обласної наукової літератури про освітні заклади на території Волині кінця XVI–XVIII ст. та підготовка реферативного повідомлення	7/9
10	Ознайомлення з експозицією Рівненського обласного краєзнавчого музею по тематиці «Берестецька битва 1651 р.» і підготовка письмового звіту	7/9
11	Нанести на контурну карту територію козацької держави часів Богдана Хмельницького із зазначенням тогочасного адміністративного устрою	6/9
12	Провести біографічне дослідження однієї з відомих історичних постатей козацької доби та оформити його у вигляді реферату: Данило Апостол (1654–1734); Андрій Войнаровський (1689–1742); Пилип Орлик (1672–1742); Павло Полуботок (1660–1724); Іван Скоропадський (1646–1722)	7/9
	Разом	78/108

7. Індивідуальні науково-дослідні завдання

Індивідуально-науково дослідне завдання (ІНДЗ) як вид самостійної роботи передбачає залучення здобувачів вищої освіти до наукових досліджень. Фактично виконання таких завдань в процесі засвоєння навчальної дисципліни «Історія України другої половини XVI–XVIII ст.» дозволяє їм приступити до опанування методикою наукових досліджень.

Для оформлення ІНДЗ пропонується використовувати таку найбільш уживану в навчальному процесі його форму, як реферат. При цьому план до теми здобувач складає самостійно, відповідно в такий же спосіб займається пошуком історичних джерел і наукової літератури. Виконання ІНДЗ і направлення його в конструктивне русло коригуються під час індивідуальних консультацій з викладачем. Важливою складовою підсумкового результату ІНДЗ є правильне оформлення бібліографічних і джерельних посилань як по тексту реферату, так і в прикінцевому списку літератури і використаних джерел до теми (відповідно до бібліографічного опису з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ8302: 2015).

Набуття навичок наукових досліджень в процесі виконання ІНДЗ дозволить здобувачам у подальшому більш ефективно працювати над написанням курсової роботи з дисципліни чи суміжних галузей знань.

Підготовка і захист ІНДЗ у формі реферату на одну із запропонованих тем:

1. Литовські статuti та їх застосування на українських землях (XVI–XVIII ст.).
2. «Устава на воліки»: наслідки реалізації на Волині.

3. Цехова організація ремісництва на українських землях (XVI–XVIII ст.).
4. Ідея церковної унії та її противник К.-В. Острозький (друга половина XVI ст. – початок XVII ст.).
5. Єзуїтські колеґіуми в Україні (XVI–XVIII ст.)
6. Друкарня Почаївської Лаври та репертуар її видань.
7. Пересопницьке Євангеліє: витоки і сьогодення.
8. Козацько-селянське повстання під проводом С. Наливайка: волинські обрії (1595–1596).
9. Переяславська Рада: історичне значення та політичні наслідки.
10. Гетьманські столиці та їх історична спадщина.
11. Доба Руїни (1658–1687): погляди сучасної вітчизняної історіографії.
12. Історія «зради» І. Мазепи в сучасній вітчизняній і зарубіжній історіографії.
13. Історія Слобідської України як об’єкт дослідження Д. Багалія (початок XX ст.)/
14. Історична Волинь: приєднання та витоки інкорпорації до Російської імперії (кінець XVIII ст.).

8. Питання для підсумкового контролю

1. Охарактеризуйте основні групи джерел з історії України другої половини XVI–XVIII ст.
2. Проаналізуйте розвиток історичної науки XIX–XXI ст. про ранню модерну добу в історії України (
3. Охарактеризуйте назви України та її окремих країв, які побутували у ранню модерної доби.
4. Розкрийте зміст наукової періодизації та охарактеризуйте основні етапи української історії ранньої модерної доби.

5. Охарактеризуйте основні віхи історії українських земель другої половини XVI ст. на завершальному етапі входження до складу ВКЛ.
6. Проаналізуйте господарську і соціальну складову життя населення України литовської доби (друга половина XVI ст.).
7. З'ясуйте перебіг реформації і контрреформації на українських землях (кінець XVI–XVII ст.).
8. Дайте оцінку діяльності київського митрополита Петра Могили (1632–1647).
9. Проаналізуйте розвиток освіти на українських землях (кінець XVI–XVII ст.).
10. Порівняйте діяльність навчальних закладів на українських землях різних конфесій (XVII–XVIII ст.).
11. Дайте оцінку поширенню полемічної літератури на українських землях та її ролі в дискусії між католицькою і православною церквами з метою їх об'єднання.
12. Окресліть шляхи розвитку козацтва (друга половина XVI – перша половина XVII ст.).
13. Дайте оцінку П. Конашевичу-Сагайдачному – організатору українського козацтва (1616–1622).
14. Проаналізуйте періодизацію Української національної революції 1648–1675 рр.
15. Опишіть початок і розгортання Національно-визвольної війни у 1648–1649 рр.
16. Сформулюйте власне бачення постаті Б. Хмельницького та його місця в українській історії.
17. З'ясуйте перебіг подій 1648–1649 рр. в українській історії.
18. Проаналізуйте основні події Національно-визвольної війни 1650–1657 рр.
19. Проаналізуйте еволюцію поглядів Б. Хмельницького: від автономії до створення суверенної держави.

20. Сформулюйте основні ознаки Української козацької держави та форми правління.
21. Проаналізуйте період гетьманування І. Виговського (1657–1659) крізь призму сучасної вітчизняної історіографії.
22. Дайте оцінку гетьмануванню Ю. Хмельницького (1659–1663).
23. Опишіть громадянську війну і поділ Козацької України на два гетьманства.
24. Порівняйте гетьманування П. Тетері (1663–1665) на Правобережній Україні та І. Брюховецького (1663–1668) на Лівобережній Україні: здобутки і втрати.
25. Дайте оцінку гетьмануванню П. Дорошенка (1665–1676).
26. Охарактеризуйте українські землі за часів гетьманування на Лівобережній Україні Д. Многогрішного (1668–1672) та І. Самойловича (1672–1687).
27. Окресліть шлях І. Мазепи до гетьманської булави.
28. Проаналізуйте Коломацькі статті 1687 р. як правову основу українсько-московських відносин.
29. Подайте соціально-економічні характеристики мазепинської доби.
30. Проаналізуйте, яку роль відіграв І. Мазепа під час Великої Північної війни та у тимчасовому возз'єднанні Правобережної і Лівобережної України (1704–1709).
31. Опишіть реалії розриву стосунків І. Мазепи з московським царем Петром I (1708–1709).
32. Охарактеризуйте першу українську політичну еміграцію і Конституцію Пилипа Орлика (1710 р.).
33. Проаналізуйте заселення Слобідської України у XVI – на початку XVII ст.
34. З'ясуйте витоки колонізації Слобідської України та з'ясуйте розбудову мережі поселень в другій половині XVII ст.

35. Окресліть заснування слобідських полків та адміністративно-територіальний устрій Слобожанщини.
36. Дайте оцінку соціальній структурі населення Слобідської України козацької доби.
37. Розкрийте розвиток господарського життя на Слобожанщині (XVI–XVIII ст.).
38. Проаналізуйте специфіку Запорожжя як автономного регіону України.
39. Опишіть форми автономного самоврядування Гетьманщини та процес остаточної втрати автономних прав.
40. Проаналізуйте повернення польського правління на Правобережжя (кінець XVIII ст.).
41. Дайте оцінку релігійним процесам на українських землях (XVIII ст.).
42. Дайте оцінку освітнім процесам на українських землях (XVIII ст.).
43. Проаналізуйте розвиток архітектури і образотворчого мистецтва на українських землях (XVIII ст.).
44. Дайте оцінку історієписанню на українських землях (XVIII ст.).
45. Охарактеризуйте розвиток літератури на українських землях (XVIII ст.).

9. Рекомендована література

Основна:

1. Бойко О. Історія України: підручник. 9-те вид., переробл., доповнене. Київ : Академія, 2023. 560 с.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії: з найдавніших часів до XX ст.: навч. посібник. Київ : Либідь, 1996. 616 с.
3. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Цивілізаційна історія України. Київ : ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. 632 с.

4. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2022. 416 с.
5. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 1. 800 с.
6. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 2. 724 с.
7. Магочій П.-Р. Україна: історія її земель та народів. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. 794 с.
8. Михальчук П. Термінологічний і хронологічний довідник з історії України. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 192 с.
9. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства: навч. посібн. Вид. 2-ге. Київ : Либідь, 1999. 360 с.
10. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 496 с.
11. Русина О. В. Україна під татарами і Литвою / Україна крізь віки: в 15 т. Київ : Альтернативи, 1998. Т. 6. 319 с.
12. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща. Україна. Литва. Білорусь. 1569–1999 / пер. з англ. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 464 с.
13. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ : Генеза, 1997. 312 с.
14. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-ге вид, переробл. і розш. Київ : Критика, 2005. 537 с.

Допоміжна:

1. Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. Київ : Либідь, 1993. 88 с.

2. Атлас української державності. Львів : НВФ «Карти і атласи», 2013. 128 с.
3. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків : Основа, 1990. 250 с.
4. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа: Життя й пориви великого гетьмана. Київ : Свенас, 1991. 133 с.
5. Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII–XVIII ст. Київ : Темпора, 2014. 504 с.
6. Буковина: історичний нарис. Чернівці : Зелена Буковина, 1998. 416 с.
7. Горобець В. Світанок Української держави. Люди, соціум, влада, порядки, традиції. Харків, 2017. 448 с.
8. Горобець В., Струкевич О. Українсько-російські політичні відносини другої половини XVII–XVIII ст.: тенденції, характер, етапи. *Український історичний журнал*. 1997. № 1. С. 22–43.
9. Горобець В., Чухліб Т. Незнайома Кліо. Таємниці, казуси і курйози української історії. Козацька доба. Київ : Наукова думка, 2004. 309 с.
10. Гуржій І. Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право. Київ, 1996. 234 с.
11. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 304 с. (т. 8 серії «Україна крізь віки»).
12. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Сто великих постатей і подій козацької України. Київ : Арій, 2008. 464 с.
13. Дашкевич Я. Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітети «... Учи наложними устами казати правду». *Історична есеїстика* (1989–2008). Київ : Темпора, 2011.

14. Дорошенко Д. І. Нарис історії України в 2-х томах. Т. II. (Від половини XVII століття). Київ : Глобус, 1992. 349 с.
15. Ісаєвич Я. Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи. *Київська старовина*. 1995. № 1. С. 15–21.
16. Ісаєвич Я. Д. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів: Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. 520 с.
17. Історія України в особах: Козаччина (авт. колектив: В. Горобець, О. Гуржій, В. Матях та ін.). Київ : Україна, 2000. 302 с.
18. Історія України в особах. Литовсько-польська доба / О. Дзюба, М. Г. Довбищенко, О. Русина та ін. Київ : Україна, 1997. 272 с.
19. Історія Української держави: Гетьманат ранньомодерної доби. Київ : Арій, 2018. 720 с.
20. Історія української культури: у 5-ти т. Т. 2: Українська культура XIII–першої половини XVII ст. / ред. кол. Я.Д. Ісаєвич та ін. Київ : Наукова думка, 2001. 848 с.
21. Історія української культури: у 5-ти т. Т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII ст. /ред. кол. В.А. Смолій (гол.) та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1247 с.
22. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник : навч. посіб. / В. М. Литвин, В.І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін. Київ : Вища шк., 2002. 430 с.
23. Історія церкви та релігійної думки в Україні: у 3-х кн. : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Кн. 3: Кінець XVI–середина XIX ст. / О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. Київ : Либідь, 1994. 334 с.
24. Закарпаття в етнополітичному вимірі : кол. монограф. / кер. авт. кол. М. Панчук та ін. Київ: ІПЕНД, 2008. 221 с.

25. Цольнер Е. Історія Австрії / пер. з нім. Р. Дубасевич та ін.; наук. ред. В. Расевич. Львів : Літопис, 2001. 456 с.
26. Залізник Л. Л. Від склавинів до української нації. Вид. 2-ге, допов. Київ : Б-ка українця, 2004. 259 с.
27. Запорожці: До історії козацької культури / упорядк. тексту, передм. І. Кравченка. Київ : Мистецтво, 1993. 400 с.
28. Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини 1760–1830. Київ : Основи, 1996. 202 с.
29. Костомаров М. І. Історія України в життєписах визначних її діячів. Київ, 1991. 493 с.
30. Коцур В. П., Коцур А. П. Історіографія історії України: Курс лекцій. Чернівці : Золоті литаври, 1999. 520 с.
31. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). Львів : Світ, 1992. 712 с.
32. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів, 1999. 351 с.
33. Маслійчук В. Л. Слобідська Україна. Київ, 2008. 72 с.
34. Михайловський В. М. Руське воєводство //Енциклопедія історії України: в 10 т. / В. А. Смолій (голова) та ін.; Ін-тут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 396.
35. Ковалевська О. О. Іван Мазепа у запитаннях та відповідях. Київ : Темпора, 2008. 200 с.
36. Козацькі Січі (нариси з історії українського козацтва XVI – XIX ст.). Київ-Запоріжжя, 1998. 252 с
37. Огієнко І. Історія українського друку. Т. 1: Історико-бібліографічний огляд українського друкарства XV–XVIII ст. Київ, 1994.
38. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Абрис, 1991. 272 с.

39. Однороженко О. Українська (руська) еліта доби Середньовіччя і раннього модерну: структура та влада. Київ : Темпора, 2011. 421 с.
40. Опанович О. Міста України в другій половині XVII ст. *Історик Олена Компан. Матеріали до біографії* / упор. Я. Компан. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2007. С. 21–356.
41. Острозька Академія XVI–XVII століття. Енциклопедія / ред. кол. І. Пасічник, П. Кралюк та ін. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька Академія», 2011. 512 с.
42. Панашенко В. В. Полкове управління в Україні (середина XVII–XVIII ст.). Київ, 1997. 74 с.
43. Плохій С. Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. Київ : Критика, 2001. 494 с.
44. Полонська-Василенко Н. Історія України.: У 2-х томах. Т. II. Від середини XVII століття до 1923 року. Київ : Либідь, 1992. 608 с.
45. Смолій В., Степанков В. Правобережна Україна у другій половині XVII–XVIII століть: проблеми державотворення. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1993. 71 с.
46. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.
47. Склокін В. Російська імперія і Слобідська Україна у другій половині XVIII ст.: просвічений абсолютизм, імперська інтеграція, локальне суспільство. Львів : Вид-во УКУ, 2019. 268 с.
48. Таїрова-Яковлева Т. Іван Мазепа і Російська імперія. Історія «зради» / пер. з російської Ю. Мицика. Київ : Кліо, 2013. 401 с.
49. Тимошик М. Історія видавничої справи: підручник. 2-ге вид., випр. Київ: Наша культура і наука, 2007. 496 с.

50. Тоїчкін Д. Козацька шабля XVII–XVIII ст. : історико-зброєзнавче дослідження / Інститут історії України НАН України. Київ : ВД «Стилос», 2007. 368 с.
51. Українське козацтво: Мала енциклопедія. Київ : Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. 568 с.
52. Хижняк З. І., Маньківський В. К. Історія Києво-Могилянської академії. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2003. 184 с.
53. Чепіга І. П. Пересопницьке Євангеліє. *Наука і культура України*. Київ, 1990. Вип. 24. С. 190–195.
54. Чорний Д. М. Історія Слобідської України: підручник / Харків. нац. ун-тет ім. В.Н. Каразіна. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016. 263 с.
55. Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. Київ : Арістей, 2005. 640 с.
56. Чухліб Т. Гетьмани України-Русі: Донецьк, 2012. 304 с.
- Чухліб Т. В. Переяслав 1654 року та проблема міжнародного утвердження Українського Гетьманату. Київ, 2003.
57. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI–середини XVII ст. Львів : Свічадо, 2005. 340 с.
58. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: у 3-х т. Київ, 1993. Т. 3. 556 с.
59. Яременко П. К. Мелетій Смотрицький. Життя і творчість. Київ : Наукова думка, 1986. 157 с.

Писемні джерела:

1. Боплан Г. Л. Опис України / перекл. з франц. В. Косика. Львів : Мета, 1998. 371 с.

2. Величко С. В. Літопис. Т. 1–2 /перекл. з книжної укр. мови; комент. В. Шевчука; відп. ред. О. Мишанич. Київ : Дніпро, 1991. 642 с.
3. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів / уряд. І.Л. Бутич, М.І. Бутич, О.А.Купчинський та ін. Київ : Наук. думка, 1970. 601 с.
4. Історія русів / укр. пер. І. Драча; передм. В. Шевчука. 2-е вид. Київ : Веселка, 366 с.
5. Історія України: Документи. Матеріали: Посібник. /уклад., комент. В. Ю. Короля. Київ : Видав. центр «Академія», 2001. 302 с.
6. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки /перекл. з староукр. мови Р. Іванченка. Київ : Тов-во «Знання», 1992. 185 с.
7. Літопис Самовидця /вид. підготував Я. Дзира. Київ : Наукова думка, 1971. 205 с.
8. Січинський В. Чужинці про Україну. Київ : Довіра, 1992. 254 с.
8. Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9 т. Т. 2 (X–XV ст.). Київ : Дніпро, 2001.
9. Україна: антологія пам'яток державотворення, X–XX ст.: у 10-ти т. // редкол. І. Дзюба та ін. Київ : Видавництво «Основи», 2008. Т. 3: Битва за Козацьку державу. 496 с.

10. Інформаційні ресурси

Наукова бібліотека НУВГП – м. Рівне, вул. Олекси Новака, 75. URL: <http://lib.nuwm.edu.ua/>

Обласна наукова бібліотека – м. Рівне, вул. Олександра Борисенка, 6. URL: <http://libr.rv.ua>

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського
URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

- Енциклопедія історія України. URL:
<http://www.history.org.ua/?encyclp>
- Інститут історії України НАН України. URL:
<http://history.org.ua>
- Ізборник. Історія України IX–XVIII ст. URL:
<http://izbornyk.org.ua/links/info.htm>